

2. חורים במילון: שְלוֹמָה

כן, אני שְלוֹמָה (כבר אמרתי שלום)

רונה, בת 9;2

מה בראש שלה?

בעקבות השאלה הנצחית: "אמרת שלום?" - רונה רוצה להבהיר את המצב שלה לאחר שכבר מילאה את חובותיה לְחַבְרָה וסיימה להגיד שלום.

רונה מעולם לא שמעה מילה העונה לצורך שלה מן הסיבה הפשוטה: מילה כזו במילון של השפה העברית! אבל רונה - כמו כל ילד אחר הלומד שפת אנוש - אינה צריכה לשמוע הכול, משום שיש לה כושר המצאה.

איך זה עובד?

- איך נוצרה המילה "שְלוֹמָה"?

ראשית, נשלף השורש ממילה קרובה במשמעותה שכבר מוכרת לילדה - קרוב לוודאי מהמילה "שלום" המופיעה בביטוי "תעשי שלום" הנאמר לילדים כבר מגיל רך.

שנית, נשלפת התבנית ם ם⁴ ממילים מוכרות לילדה, כמו: "סגורה" או "רחוצה", המבטאות את מצבם של חפצים או את מצבה שלה עצמה לאחר שהסתיימה פעולה.

4 השימוש בסימן ם בדקדוק השפה דומה לשימוש ב-x במתמטיקה: הסימן שומר מקום עבור צליל (עיצור) המתאים לתבנית במילה ספציפית.

הַתִּיחַפְתִּי (הפכתי ל)
שחר, בן 6;4

אני שְׁלוֹמָה (אני כבר י תי)
דנה, בת 3;3

גמרת לְקַרְם אותי? (למרוח)
עדי, בת 3;3

הוא מְפַטֵּשׁ בפטיש (דופק ב י)
לירון, בת 9;2

היא מְצַפֶּיפָה אותי! (גורמת לה טו וט סביבי)
רונן, בן 8;4

אימא, את מְשַׁחָה אותי (גורמת לי ל ות)
שקד, בן 3

קוראים לזה חוט-אֹר (חוט חשמל בעל מפסק למנורה)
רונה, בת 6;2

הכלב הזה מְזַנֵּב (מכשכש ב)
נעם, בן 6;3

צריך לְקַשֵּׁת אותו (לעשות " י ה" לכלב, לגרש אותו)
נעם, בן 6;2

אימא, פי אותי (קחי אותי לעשות פי)
עומר, בת 2;2

תְּפוּ לִי (תעשי לי " " כדי לקרר את המרק)
מרי, בת 2;2

מה מחבר בין התחדישים במקבץ?

כל חידושי המילים מייצגים פעילויות או אביזרים המשמשים את הילד בסביבת חייו פעמים רבות, אבל במילון של השפה להם מילה ספציפית. באמצעות המילים המחודשות שציטטנו לעיל הילדים

משלימים, בדומה למה שעשה לפניהם המילונאי אליעזר בן יהודה.

- ואיך זה שלא חשנו בחסר שבמילון?

לא קל להודות בכך, אך בדרך כלל אנחנו מקובעים. נדמה לנו שהמושגים שזכו לשמות בסביבת חיינו מקיפים הכול! ואולם, אם נתבונן במבט חדש ומטלטל על סביבתנו הקרובה נגלה בה כמה וכמה פריטים וגם כמה פעולות שלא זכו כלל לשמות במילון השפה. לילדים, לאמנים ולפילוסופים יש את המבט המרענן הזה. מעכשיו אולי נזכה בו גם אנחנו?

נשים לב שבין החידושים מופיעה המילה "שְׁלוֹמָה" פעמיים, עבור שתי המשמעויות השונות של השורש : "שְׁלוֹם", "לְשָׁלֵם". כמו כן מופיעה ברשימה דוגמה לתחדיש המושתת על צירוף שמות, "חוט-אור", שנבנה בדומה לצירופים המוכרים לילדים כ"מכונת-כביסה", "ארון-בגדים", "חוף הים" וכדומה.

המבוגרים - מתווכי השפה

תחדישים חינוניים במיוחד הגישו לנו יוצרי הפעלים "תָּפּוּ לִי", "פי אותי" ו"צריך לְקַשֵּׁת אותו!". שלושת הפעלים האלה נבנו על יסוד שלוש מילים נפוצות ביותר במילון הבלתי-כתוב העובר מדור לדור בין המבוגרים בשעה שהם מדברים אל - "פו", "פיפי", "קישתה!". שלושת הממציאים הקטנים אינם מודעים כמובן לעובדה זו, ועבורם אלה מילים כשאר המילים שניתן לשלוף מהן שורשים.

ואכן, בכל רחבי הגלובוס נוהגים המבוגרים לְפַשֵּׁט את השפה באמצעים שונים כשהם פונים אל ילדים בגיל הרך, וזאת על מנת להפוך אותה לנגישה יותר עבור הילדים ולהִקְל על רכישתה. כחלק מההקלה, הם פונים אל הילד בשמו במקום בכינוי גוף (למשל: רועי במקום אתה) ו/או בוחרים במילים לא נטויות (למשל: האחות שלו במקום אחותו)

ו/או משתמשים בחזרות רבות ו/או הוגים את המילים לאט, מאריכים את התנועות ומדגישים את מקום הטעם בכל מילה ו/או משתמשים רבות במילים להפניית תשומת לב (למשל: הנה, תראה) ועוד. בתוך כך קיים, כאמור, בכל השפות "מילון" מיוחד המשמש ללשון הפנייה אל ילדים בגיל הרך, ואפשר למצוא בו, למשל, את ההחלפה או הליוי של שם בעל-החיים בקולו (למשל: כלב הוא האו-האו ופרה היא מו-מו), או את השימוש בקולות חוזרים להבעת רגשות (למשל: נו-נו-נו או או-יו-יו) וכן שימוש ב"מילים" אופייניות (למשל: פו, קישתה, פיפי, בולבול ודומיהם). המכלול השפתי המיוחד הזה של לשון הפנייה אל ילדים אף קיבל את השם המציין את ייחודו: 'Motherese' (על משקל Chinese) כלומר 'אימהית' או 'לשון-האימהות'.

מילה על מצב ההתפתחות

ראינו בפרק 1 שילדים הלומדים עברית שמים לב לשורש של המילים, אבל זה לא כל הסיפור. אם נעקוב אחר דרך היצירה של המילה "שלוֹמָה", נגלה שהילדים שמים לב גם של המילים ולתרומתה למשמעות; ואכן, מרבית המילים בשפה העברית מושתתות על שני יסודות אלה -

דקדוק על רגל אחת

'ו' : התבנית היא כל מה שיש במילה יסודית לאחר ששֵׁלֶפְנוּ ממנה את השורש. למשל, התבנית של "מִצְלָמָה" (לאחר שליפת צ.ל.מ) היא מ ם ם ה (או: מִקְטָלָה), והיא הנותנת למילה את המשמעות של מכשיר; התבנית של "צִלָּם" היא ם ם ם (פִּעֵל) והיא הנותנת למילה את המשמעות של פעילות; והתבנית של "צִלָּם" היא ם ם ם (קִטְל) והיא הנותנת למילה את המשמעות של בעל מקצוע.

איך ילדים מאתרים תבנית בשפה?

אם, למשל, ילדה שמעה שהכלב "קשור" והכלבה "קשורה" לאחר שקשרו אותם, או בהקבלה שהגן "סגור" והקופסה "סגורה" לאחר שסגרו אותם - היא יוצרת לעצמה חוק לשוני האומר בערך כך: "הצלילים ׀ או ׀ ׀ מבטאים את המצב לאחר שסיימו לעשות משהו". הילדה שומרת במוחה את התבנית, ומשתמשת בה להבנה ולהבעה של מילים המתארות מצבים הנוצרים בעקבות ביצוע פעולה.

הילדים רגילים להעניק שם לכל דבר שהם מייחסים לו חשיבות, ובכלל זה כמובן לדברים חוזרים ונשנים בחייהם. כאמור, הם יוצרים את השם לדבר על ידי איתור של מילה הקרובה לו במשמעות ובחירת המשקפת כלי או פועל או מצב, בהתאם לצורך. מן הצירוף של השורש והתבנית נוצרת המילה. בשביל הילד היצירתיות בבניית המילים היא עניין שבשגרה, והוא אינו מעלה על דעתו שהפעם יש משהו מיוחד במילים שהוא מפיק. אך אצלנו, המבוגרים, פעמוני תשומת הלב מצלצלים, כי הילד יצר משהו שלא היה קיים בשפתנו, כלומר הפעם הילדים יצרו מושגים שאנחנו אפילו לא הרגשנו בחסרונם.

גמרו לקרם אותי

מלוא הטנא

תוספות מפי ילדינו לַסֵּל של "חורים במילון"
